

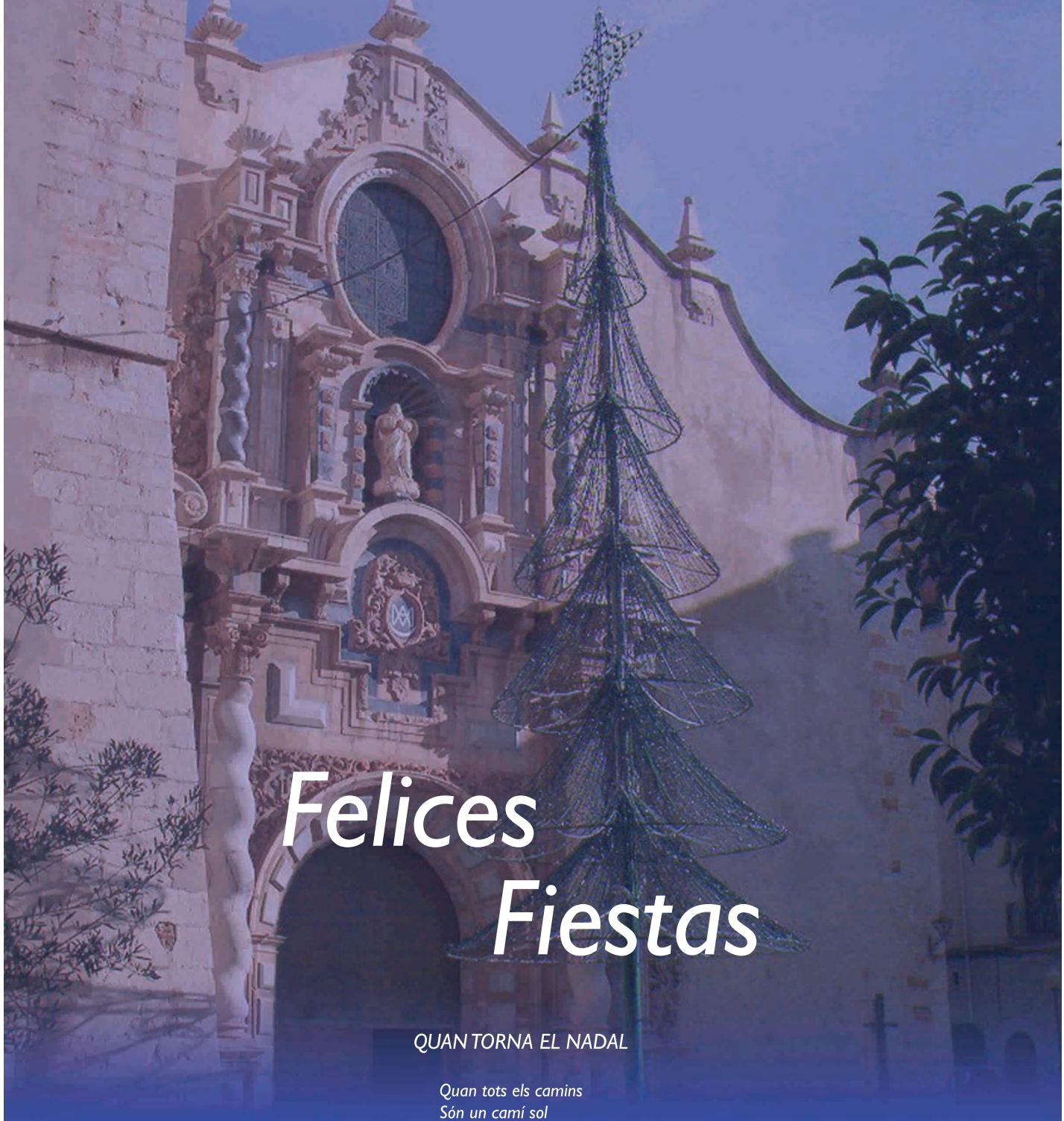

fonol!!

DESEMBRE 2007 | N. 2 | BUTLLETÍ DE CULTURA D'AMICS DE VINARÒS

- [Vinaròs: segles XVI i XVII](#)
- [Nit de la Cultura](#)
- [Pedro Barceló i la cultura](#)
- [Restauració Portada Renaixentista](#)

Felices Fiestas

QUANT ORNA EL NADAL

*Quan tots els camins
Són un camí sol
i la nit és blanca
i el fred, escalfor*

*Quan el temps detura
el seu pas incert
i es plena la joia
d'una nit d'hivern.*

*Quan sols hi ha un ara,
i no importa el demà
ja hi som en el tot,
confins esberlats.*

*I és nostre el silenci
i nostra és la pau
quan som en el Verb,
quan torna el Nadal.*

ENCARNA FONTANET

Editorial

EDITA: Associació Cultural "Amics de Vinaròs"

IMPRIMEIX: Antinea

DIRECTOR: Angel Vallés

REDACTOR CAP: Helena Román

DISSENY I MAQUETACIÓ: María José Abad

CONSELL DE REDACCIÓ

CAP DE SECCIÓ D'HISTÒRIA I D'ART

Arturo Oliver

CAP DE SECCIÓ DE COSTUMS

I TRADICIONS

Ramón Redó

CAP DE SECCIÓ DE FOTOGRAFIA

Joaquín Simó

CAP DE SECCIÓ DE GASTRONOMIA

Encarna Fontanet

CAP DE SECCIÓ DE NOTÍCIES

Helena Román

CAP DE SECCIÓ DE BIBLIOGRAFIA

Agustín Delgado

COL-LABORADORS

Carlos Catalán

Nereida Castell

Ester Forner

Sebastián Albiol

Francisco Caudet

JUNTA DIRECTIVA DE L'ASSOCIACIÓ CULTURAL "AMICS DE VINAÑOS"

PRESIDENT: José Luis Pascual Plá

VICE-PRESIDENT: Juan Catalá Casanova

TRESORER: Sebastián Torres Calcuch

SECRETARI: Sebastián Redó Miralles

VICE-SECRETARI: Joaquín Simó Federico

VOCALS: Ester Forner Caballero, Agustín Delgado

Agramunt, Angel Vallés Verge, Sebastián Albiol Vidal,

Salvador Oliver Foix, Arturo Oliver Foix.

DL: CS-4-2007

Presentamos ya en el segundo número de FONOLL. Quisiera que los socios fueran tomando conciencia de lo que pretende ser nuestra revista.

La revista FONOLL es nuestra y eso quiere decir que todos hemos de participar en ella; nuestra ilusión seria que al confeccionarla nos sobrara material y documentación para que fuera más de todos y tuviéramos siempre reserva de artículos para publicar.

Dos veces al año pretendemos acercar a todos nuestras inquietudes y trabajos, investigaciones y estudios que a veces de manera personal vamos realizando; sería bueno y enriquecedor compartirlo con los demás y la revista nos daría la oportunidad de intercomunicarnos.

En este número seguimos el planteamiento del anterior con unas secciones fijas que son ampliables. Sobre la marcha de las colaboraciones nos iremos implicando y abriendo nuevas secciones.

En el sumario veréis que todas las colaboraciones tienen su interés por lo que debe animarnos a seguir por este camino y que os impliquéis a participar con artículos serios y de interés para todos.

El reportaje de la Nit de la Cultura Vinarossenca es de actualidad y centra el interés de nuestra actividad principal del año en el ámbito de nuestra vida social.

Felicitar a los ganadores de II Premio de Narrativa Wenceslao Ayguals de Izco D. Jesús Carlos Riosalido,

al Ganador del I Premio de Investigación Histórica J.M. Borrás Jarque D. Arturo Oliver Foix

y resaltar la concesión de la medalla de Oro de nuestra Asociación a D. Juan Enrique Blasco Sanchis.

Que el año 2008 nos encuentre a todos con ganas de hacer de la Asociación Amics de Vinaròs un hito para nuestra ciudad de cara a la recuperación de nuestro patrimonio cultural en todas sus

Sumari

3 EDITORIAL

6 ALLÓ QUE HA PASSAT

19 ART

RESTAURACION DE LA PORTADA PLATERESCA

POR Equipo de Restauración

LA PORTADA PLATERESCA PER FERRAN OLUCHA

POR Ferran Olucha

14 HISTORIA

VINARÒS AL S. XVI I XVII

POR Carlos Catalán Font

19 PER AL RECORD

“LA CHATA” A VINARÒS

POR Redacció

20 ENTREVISTA

PEDRO BARCELÓ

POR Helena Román

DESEMBRE 2008 N.2 BUTLLETÍ DE CULTURA D'AMICS DE VINARÒS

24 PEÇA DEL SEMESTRE

PLAFÓ A. SAFONT POR **Nereida Castell**

26 TRADICIONS I COSTUMS

ELS PRIMERS TELÈFONS VINAROSSENCS PER **Agustín Delgado**

28 INVESTIGACIÓ

DESMITIFICACIÓ DELS AYGUALS PER **José Luis Pascual**

32 PREMIS

AMICS DE VINARÒS, AMICS DE LA CULTURA PER **Miguel Cervera**

38 EL RACÓ

MIRADES POÉTIQUES PER **Encarna Fortanet**

PLATS VINAROSSENCS PER **Ampara Ferreres**

EL PORT DE VINARÒS

El passat dia 31 d'agost als salons del Club Nàutic de Vinaròs l'Associació va reunir un important nombre de persones que volien saber alguna cosa més sobre el port, el seu passat i el seu futur.

Per parlar d'este tema es va comptar amb la presència del catedràtic de la Universitat de Postdam i doctor honoris causa per la Universitat Jaume I, Pedro Barceló, que va fer una xarrada sobre el que ha significat el mar en l'antiguitat. Un altre participant va ser el professor de geografia de la Universitat de València Miquel A. Baila Pallarés, que va fer un recorregut per diferents estadístiques que parlen per si mateixes de la importància del port de Vinaròs. Sobre el moviment del port al segle XIX va versar l'amena xarrada de Sebastián Albiol, il·lustrada amb imatges fotogràfiques. També es va comptar amb l'exposició de l'industrial Juan Blanchadell sobre el projecte de remodelació del port. Finalment, el senador del PSPV per la província de Castelló, Juan Bta. Cardona, va explicar què es pot fer políticament en este tema.

L'Associació Cultural Amics de Vinaròs vol agrair públicament l'ajuda de tots aquells que han fet possible el desenvolupament d'esta xarrada, així com la massiva assistència i l'interès demostrat. Moltes gràcies.

D'esquerra a dreta Blanchadell, Cardona, Pascual, Barceló, Baila i Albiol en la primera xarrada.

D'esquerra a dreta Baila, Ortiz, Puig, Pascual, Barceló i Abiol en la segona xarrada.

L'EXPOSICIÓ DE RAMON VALLS

Ha sigut un gran èxit. L'exposició de Ramon Valls que durant el mes de juny hem tingut a l'Associació ha portat fins a la nostra seu moltíssimes persones interessades en l'obra d'este autor vinarossenc. A més de gaudir de la seu companyia mentres ha durat l'exposició, ens ha deixat una de les seues pintures perquè continuem gaudint de la seu obra. Es tracta d'Els Filadors, peça de dimensions importants (65 cm x 46 cm) i pintada a l'oli amb tècnica mixta de pinzell i d'espàtula. Representa una escena a la platja on diversos personatges (els filadors) fan la seu feina. Ens porta a la memòria temps antics, d'un Vinaròs mariner i pescador, abocat a la mar.

Agraïm a Ramon Valls este regal que passa a formar part de la col·lecció de l'Associació Amics de Vinaròs.

Els filadors de Ramón Valls

EXCURSIÓ A CINCTORRES

L'Associació Cultural Amics de Vinaròs va efectuar la tradicional excursió estival als Ports, en esta ocasió a Cinctorres, Portell de Morella i la Cuba. La sortida, a part del que suposa la grata convivència del viatge, va ser més interessant per l'assistència d'experts coneixedors dels llocs que es van visitar. Així, Arturo Oliver va dissertar sobre els magnífics retaules medievals de Cinctorres exposats al seu ajuntament, i ens va guiar en el Museu de Dinosauris i en la fàbrica de faixes tradicionals, que en el segle XIX ja es venien a Espanya i al nord d'Àfrica. Per la seua banda, mossén Marcos Gascó va ser un brillant cicerone de l'església de Sant Pere a Cinctorres; i mossén Emilio Vinaixa, nadiu de Portell, va fer el mateix _com no podia ser d'una altra manera_, a l'ermita de l'Esperança i a l'església de l'Assumpció de Portell, edificada sobre el castell medieval del qual encara s'aprofita la torre com a campanar. I en tercer lloc, Paco Adell va ser el nostre guia al Museu de l'Espart de la Cuba. No cal ni dir que tant l'esmorzar en el Faixero com el dinar en El Cantón Rural en la Cuba, on vam saludar monsenyor Alfonso Milián, bisbe de Barbastro-Montsó, van ser excel·lents i l'amabilitat dels restauradors, extraordinària. Els assistents, que en esta ocasió van superar el nombre d'edicions anteriors, ja es plantegeuen una excursió hivernal.

Cinctorres

Portell de Morella

IMPORTANT DONACIÓ A L'ASSOCIACIÓ AMICS DE VINAROS

Laura Puig-Roda Alcacer, filla del pintor Gabriel Puig Roda, va voler fer entrega personalment d'un magnífic quadro a l'oli de son pare Gabriel Puig Roda a l'Associació Cultural Amics de Vinaròs com a testimoni a la labor cultural que esta ve realitzant.

Es tracta de l'obra titulada "Sant Jeremies. Venècia". Pintada sobre taula de fusta de 17,5cm x 27,5 cm, registrada amb en núm. 76 de l'inventari de l'estudi del pintor realitzat per la seua viuda en 1919. Obra que mostra l'habilitat i el bon fer de Gabriel Puig Roda i que testimonia un tipus de pintura que el de Tirig realitza quan, al viatjar per Itàlia per a visitar museus, exposicions i ciutats i consolidar també la seua formació artística, captarà aquells motius que considerava significatius i, que després traslladarà a composicions majors.

Jose Luis Pascual en el moment de la donació

Restauración de la Portada plateresca

POR Equipo de Restauración

La Portada Plateresca de la Iglesia Arciprestal de la Asunción es el único vestigio existente de la antigua iglesia. Está constituida por dos pilastras semiexentas y formada por un arco de medio punto peraltado con montantes completamente lisos. El arco aparece decorado con querubines a partir del peralte, correspondientes uno a cada dovela. La portada está rematada por una hornacina con la imagen de Nuestra Señora de la Asunción, obra del escultor vinarocense, A. Serrano. El conjunto se completa con unos querubines llevando el anagrama de la Asunción, con la fecha de la construcción, 1560, y la inscripción “Veni Coronaberis”.

La restauración, basada en los criterios de conservación de la integridad del monumento, ha respetado con estricto rigor su actual materialización, lo que ha requerido la consolidación y fijación de sus piezas, optando por un criterio de tratamiento objetual, sin recuperar íntegramente su capacidad formal. La intervención, ha constado de diferentes fases, cada una con distintos tratamientos.

Uno de los problemas más graves es el ataque de los ácidos provenientes de la contaminación atmosférica, concretamente de los ácidos sulfúricos que en su mayoría se forman al combinarse el agua de lluvia con el azufre desprendido al combustionar los hidrocarburos utilizados en los diferentes medios de transporte, industria, etc., estos ácidos corroen la piedra en las partes más expuestas a la lluvia.

La roca al perder el cementante que une los cristales entre sí, se disgrega y areniza, causando una erosión que llega a deformar gravemente las partes superiores de las cornisas, incluso a la pérdida entera de los elementos.

Otro problema de conservación es el biodeterioro, la formación pétreas estaba atacada y colonizada por algas azules sobre todo en las partes superiores de las escorrentías y cornisas, aunque este problema es simplemente estético, ya que estas manchan pero no dañan. La acumulación de deposiciones de paloma es otro ataque biológico, ya que estas contienen un alto contenido en nitratos y ácido clorhídrico.

También es importante tener en cuenta la cantidad de sales aportadas por los aerosoles marinos, los cementos de reparaciones antiguas (nitratos); estas sales se combinan para desgajar y destruir la roca mediante solubilización y recristalización al aumentar el volumen con los cambios de humedad-sequedad, afectando sobre todo a las juntas de mortero que dejan de cumplir su función como sujeción entre bloques, favoreciendo el desgajamiento en cajas y exfoliaciones por capas, provocando que los paramentos y sobre todo las cornisas dejen de ser impermeables.

Realizadas las pruebas pertinentes para la identificación de la piedra, el primer paso fue la protección de los restos de policromía que en ella se conservan con el fin de que no fuesen perjudicados por el tratamiento que se iba a aplicar. Se procedió a una primera limpieza mecánica superficial del sustrato pétreo en seco, para la eliminación de los depósitos superficiales y una aspiración para preparar la superficie para posteriores tratamientos. El tratamiento biocida fue aplicado en toda la superficie.

Tras ello se procedió a la preconsolidación de las zonas disgregadas, mediante la aplicación de dos capas, a brocha, de un agente consolidante general a base de éster de sílice y

Ataque de los ácidos de la contaminación atmosférica

Desincrustación fotónica

Rayo láser para la limpieza de las algas azules

Aspecto final de la cornisa

Se aprecian restos de la policromía original

Aspecto final de la Virgen María

la inyección, en escamas y fisuras de una emulsión de vinilo. Una vez preconsolidado el paramento lítico se abordó la labor de realizar la limpieza mecánica, donde se eliminaron, las juntas de cantería, retirando manualmente el mortero disgregado, los morteros de reposición antiguos y los objetos metálicos no originales.

Debido a la presencia de restos de páginas almagras y ocres en toda la portada, las costras se eliminaron mediante desincrustación fotónica aplicando un rayo láser.

Se reintegraron volumétricamente todos los faltantes en cornisas, capiteles y donde se había eliminado morteros de reposición, y en los elementos con riesgo de desprendimiento se hicieron refuerzos mediante cosidos estructurales insertando varillas de fibra de vidrio, y se procedió al relleno de las diversas juntas que habían perdido el mortero original; paralelamente a estas labores se realizó la textura en estas reintegraciones y posteriormente fueron reintegradas cromáticamente, con el fin de igualar el color con el de la piedra natural.

A modo de protección de la piedra, tanto la natural como las reposiciones, para evitar su deterioro por absorción de agua, eliminando toda posibilidad de reacción química que ello acarrea, se llevó a cabo la aplicación por medio de aspersión de un hidrofugante a base de siloxano modificado disuelto, que permitirá en todo caso la permeabilidad de la roca a los gases, pero no a los líquidos, permitiendo así la evaporación de agua mediante transpiración pétreas, pero no la penetración de ésta al interior de la misma.

Mediante esta intervención se ha conseguido un completo tratamiento de conservación y restauración del monumento siguiendo las normas de la “Carta del restauro”, logrando respetar así al máximo los originales.

Dirección técnica EMR:

D. Marcos Roca Ramón
D. Eva Cueco Cantín

Equipo de Restauración:

Rosa Carreras
Inés Tatay
Julieta Bengoa
Blanca López
Eva Montesinos

La portada renaixentista de l'arxiprestal

PER F. Olucha Montins

De sobres és sabut que la porta, a banda del seu caràcter purament utilitari, s'ha vist en totes les cultures i religions amb un sentit figuratiu molt ric en contingut, és per aquest motiu que la seua simbologia també és molt variada.

En l'àmbit cristia, el simbolisme per excel lència de la porta ha de cercar-se en les paraules mateixes de Crist: “Jo sóc la porta; el que per mi entrara se salvarà” (Joan 10, 9). Amb relació al temple _temple terrenal que és, al seu torn, imatge del temple celestial que il·lumina la ciutat santa, Jerusalem_, la porta _Crist_ dóna al creient accés als misteris del transcendent, als mitjans per a arribar al Temple Sant, a la Casa del Pare.

De les terres castellonenques, la nostra ciutat, Vinaròs, és de les poques -si exceptuem Morella, Sant Mateu, Vilafranca, Vila-real, Borriana i Castelló-, que, feliçment, oferix dues portades en l'església parroquial de marcat interès artístic. Dues portes que, com a arc de triomf preparat per al pas del vencedor -Crist, rei de la glòria, segons la imatge dels salms-, permeten l'accés als seus seguidors, als creients.

D'estes, el que avui és el lateral, i que no fa gaire va ser curosament restaurat i netejat, és un exemple dels més

reeixits que tenim del segle XVI.

Treballada en origen per a la primitiva església, es va traslladar a la seua ubicació actual quan, a partir de 1586 i fins al 1594, els mestres Joan Trianfont o Friafont i Marc Valsànclez comencen a construir el nou temple parroquial.

Segons el dissotadament desaparegut Gómez Sanjuán (“Joan de Sobralbe o del Orrio, a Vinaròs” en Clau, Revista de Cultura. Diputació de Tarragona, p. 93-98), esta portada fou inaugurada el 15 d'agost de 1560, festa de l'Assumpció; el mateix any que comencen els treballs per bastir el nou retaule major, que entre 1560 i 1565 realitzà el fuster santmateu Pere Dorpa, del qual en el número passat de la nostra revista s'oferia un estudi realitzat per Ester Forner Caballero.

El segle XVI a Vinaròs

Som a la segona meitat del segle XVI, en uns moments en els quals Vinaròs, com altres poblacions de les nostres contrades, veurà com es produirà una considerable activitat de tota mena en un seguit de manifestacions artístiques esperonades pel clima religiós generat a partir del concili de Trento (1545-1563), i que potenciarà tant la renovació dels edificis civils, com els de culte _o amb la transformació de temples

senzills, o bé amb l'edificació de nova planta d'altres més monumentals_, així com la dotació de capelles i ermites amb retaules, pintures i orfebreria.

A Vinaròs eixe desig de renovació es veurà manifest primer amb la rellització de la present portada, ben poc després amb el retaule major i uns anys més tard amb el bastiment d'un nou temple parroquial.

La portada de la qual parlem, tot i ser molt senzilla, és després de la de la parròquia de Begís _que cal datar en 1554 i treballada per Pedro de Cubas_, la més primerenca de totes les de les nostres terres que aporta trets del que hom pot anomenar “renaixement”; un renaixement híbrid i que es manifesta no tant en l'aspecte estructural sinó en el d'ornamentació.

I és que no serà fins a la dècada dels anys seixanta del segle XVI quan _tenint en compte que en les nostres terres mai no es va acabar de formular una autèntica proposta de concepció total, tectònica, espacial i figurativa “a la romana”_, ja podem assenyalar l'aparició d'un cert “renaixement”, ja que és llavors quan es generen una sèrie d'empreses, sobretot arquitectòniques _sense renunciar en molts casos a les tradicions arquitectòniques vernacles_, en les quals s'advertix un protagonis-

me decidit del lèxic italià, amb una, cada vegada més, canònica interpretació dels ordres arquitectònics i una acceptació de categories.

Descripció de la portada

La portada és de mig punt, amb dovelles decorades amb querubins (un en cada una de les nou dovelles) i flanquejada per columnes d'ordre corinti, que mostren front de distíntes estries adossades a fins pilars i a sobre pedestals. L'entaulament és senzill, lis, amb mènsules a plom sobre les columnes i discs en els carcanyols amb rostres en relleu de personatges barbuts, possiblement sant Pere i sant Pau. Sobre l'entaulament veiem dues flameres damunt les columnes, un nínxol apetxinat amb fornícula que soplua una imatge de la Mare de Déu _l'original desaparegué en la guerra civil i l'actual és obra de l'escultor vinarrossenc Manuel Serrano_, rematat amb la inscripció Veni Coronaberis, 1560, i dos àngels suportant una corona.

Autor

Segons l'esmentat Gómez Sanjuán, opinió que personalment acceptàrem ja en 1999 (Olucha Montins, F. "Arte del siglo XVI", en La Provincia de Castellón, Diputació Provincial de Castelló), la portada és obra del picapedrer Joan de Sobralbe. Aquest fou un mestre basc, conegut com Joan d'Elorrio o Joan de l'Orio, actiu a València cap al 1549 i a Tortosa entre 1562 i 1580 com a mestre major de les obres de la catedral _degué morir entre el 15 de juny i el 4 de juliol de 1580_, i que treballà cap al 1547 amb Domènec Guayarre i Lope de Arrue en les obres de la Seu Vella de Lleida. A Vinaròs apareix documentat en 1559 i 1561.

El professor Joan Yeguas ("Sobre Joan de Sobralbe i Jeroni Xanxo, autors de les portades renaixentistes del claus-

Detall de l'arc de la entrada.

tre de la Seu Vella de Lleida", Seu Vella. Anuari d'Història i Cultura, Associació Amics de la Seu Vella de Lleida, Lleida, núm. I, 1999, p. 147-179) ha refermat eixa autoria, adjudicant-li a D'Elorrio, per raons documentals, l'autoria de la portada del capítol de la Seu Vella de Lleida cap al 1547, així com la de la parròquia de Sarroca de Lleida, cap a la dècada 1550-1560 i, per descomptat, la nostra de Vinaròs. Totes tres amb trets estilístics semblants, si bé molt més manifestos en les dues darreres portalades _Vinaròs i Sarroca de Lleida_, ambdues de mig punt, amb columnes adossades recolzades sobre pedestals, fornícula apetxinada, caps d'àngels amb ales que recorren tot l'arc de mig punt, medallons amb retrats en els carcanyols, flameres als extrems de sobre la cornisa, etc.

Un repertori ornamental senzill, que en terres castellonenques no apareix fins eixos moments, i que cal vincular a l'activitat i abundant presència de mestres i pedrapiquers forans _bascos i francesos sobretot_, els quals, segons sembla, coneixen únicament les fonts d'ornamentació, i no les teòriques i iconogràfiques del nou estil.

Mestres, d'obres i pedrapiquers, l'experiència dels quals procedia de les

solutions constructives gòtiques i que no tenien coneixements teòrics sobre els principis de la nova arquitectura. Formats al peu de l'obra, en un taller o juntament amb un mestre major, les seues idees sobre la nova arquitectura procedien tan sols del coneixement d'algunes realitzacions, dels gravats i de llibres impresos, i per això mateix els nous edificis es construïxen d'acord amb el sistema gòtic i és en el decoratiu on s'introduïxen les formes "al romà".

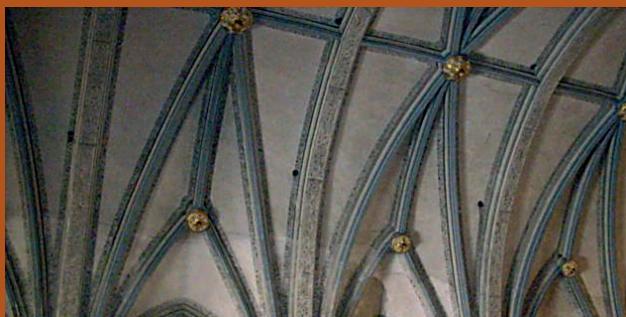
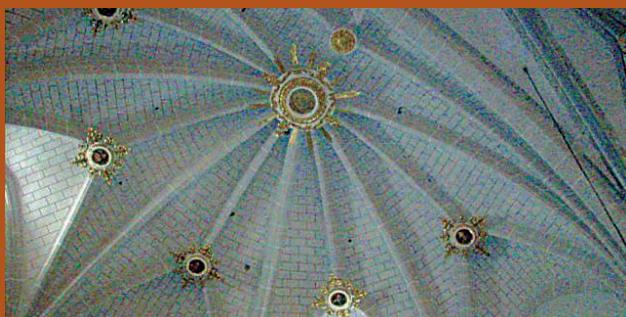
Eixos pedrapiquers i mestres d'obres, segons pareix, s'anaven desplaçant segons la demanda _perquè els localitzem en diverses poblacions_, fet que contribuí a la difusió de coneixements tècnics i facilita els contactes entre llocs i gent. Van ser molt nombrosos els biscaïns _com és el cas de l'esmentat Joan d'Elorrio_, arribats ací després de creuar terres aragoneses i catalanes.

Artistes i artesans vingueren per la pressió demogràfica, així com per comportaments socioeconòmics de la societat basca, com també pel règim d'erències i per un cert clima de violència que allí hi havia i que "porten un Renaixement no pur, après en el seu país d'origen, que pels seus components goticistes seria fàcilment assimilable".

Vinaròs en els segles XVI i XVII

PER Carlos Catalán

Durant el segle XIV Vinaròs gaudia d'una pròspera situació per la seu activitat comercial i naviliera. Va prendre part a favor de la Corona en el moviment de les Germanies (1521-1523) romanent lleial al monarca Carles I, per la qual cosa, en 1540, Francesc Llansol de Romaní li atorga el títol de vila.

En 1562, l'historiador Martín de Viciana (1502-1574) en la seu Crónica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia y de su reino, diu que este poble té 400 cases i que és el més proveït de tota la costa, i afirma que en les seues heretats hi ha gran quantitat de vinyes, oliveres i garroferes, així com més de 100 cases d'oficials manuals, junt amb els corresponents gremis de teixidors, fusters, boters i estibadors.

Amb relació a l'agricultura i el comerç, està confirmat que era considerable la producció i l'exportació de garrofes, vins i blat. També comptava llavors amb abundant ramaderia, ja que durant el 1564 va aconseguir privilegis perquè els seus ramats poguessen pasturar dins del terme d'Amposta.

Com a contrapartida, com que era un nucli urbà situat en el litoral, en algunes ocasions patiria els atacs de pirates barbarescos. Corsaris com Barba-roja, Dragut o Salah Rais (qui en 1545, amb tretze galeres, va intentar un assalt sobre Vinaròs) sembraven la inseguretat en el litoral.

Seria a partir de 1554 quan en tota la franja costanera del Regne de València s'anirien actualitzant la xarxa de baluards, torres o talaios, que complicant funcions de vigilància i alerta. Encara que ja llavors Vinaròs era una població ben fortificada, perquè estava rodejada d'una muralla quadrangular amb torres en els quatre cantons _la torre del Migdia, la dels Alfaucs, la Jau-meta o Jussana i la d'en Cifré_ i tenia només dues portes d'accés, una des del mar, el portal d'Avall, i una altra cap als camps, el portal d'Amunt.

També en el transcurs d'estos anys es van renovar les defenses de la vila amb l'ampliació del recinte murallat.

Comunicacions maritimote- rrestres

La població estava molt ben comunicada tant per mar com per terra. Per mar tenia un elevat moviment d'embarcacions mercants i de pesca, ja que posseïa una rada o cala amb profunditat suficient on les naus podien fondejar a l'abric d'alguns vents. No obstant això, un document de l'armada del segle XVI ens diu que el refugi no era dels millors de la costa de llevant.

El 7 de juny de l'any 1571 va arribar al port de Vinaròs una de les esquadres que participarien en la batalla de Lepant, la qual va romandre ancorada enfront de la costa durant tres dies per a arreplegar companyies castellanes i carregar provisions a les naus.

En la dècada de 1590 va haver-hi un llarg conflicte econòmic hispanoneerlandès, no obstant això, els navilis comercials holandesos van freqüentar el nostre ancoratge, ja que el problema va afectar de manera més laxa les transaccions realitzades des del port de Vinaròs.

En 1599 arriba l'esquadra espanyola amb la princesa Margarida d'Àustria, futura esposa de Felip III, que va desembarcar en la platja de Vinaròs per a dirigir-se per terra fins a València.

Durant el 1609 es va firmar l'ordre d'expulsió dels moriscos del Regne de València decretada per Felip III. Eixe mateix any van sortir per mar des de Vinaròs, cap a l'exili, entre 9.000 i 15.000 moriscos.

Per terra, la vila estava unida amb els pobles del voltant a través de camins secundaris i a partir de Traiguera connectava amb la carretera principal que portava a les ciutats més importants.

De Traiguera sortia una carretera cap a Morella, des d'on es bifurcava en

dues direccions, una arribava a Terol i una altra fins a Alcanyís, ambdues amb connexions a altres xarxes viàries dels diferents territoris peninsulars.

Segons el Repertorio de todos los caminos de España, de Pedro Juan Villegas (d'origen valencià) de l'any 1546, el trajecte de Barcelona a València al seu pas per esta zona, transcorria pels llocs següents: Tortosa, la Galera, Los Mesoncillos, Traiguera, Sant Mateu, la Salzadella, les Covetes de Vinromà, Cabanes, la Pobla Tornesa, Borriol, Vila-real, Nules i Almenara.

Confraries

Respecte a les confraries, direm que una de les primeres conegeudes a Vinaròs fou la de la Immaculada Concepció de la Mare de Déu, instituïda l'any 1514.

També des d'antic era coneguda l'agrupació de mariners-pescadors, els quals tenia a càrrec seu la Confraria de Sant Pere, amb altar propi en la primitiva església gòtica.

Igualment important fou la confraria del gremi de fusters i mestres d'aixa, els quals van prendre com a patró sant Josep.

De l'any 1570 és l'acta de fundació de la Confraria de la Mare de Déu del Sant Roser, la qual es va constituir així mateix en la vella església gòtica.

De la creixent entitat que va tindre la marina mercant, la qual comptava amb un nombrós grup de propietaris d'embarcacions dedicades al transport i comerç de cabotatge, va sorgir l'origen de la Confraria de Sant Elm, que es remunta al mes de juny de 1592, també establida en la primitiva parròquia.

El gremi de llauradors posseïa la Confraria del Santíssim Salvador, instituïda l'abril de 1594, ja en el nou temple (beneït este el febrer de 1594).

Va haver-hi una altra confraria d'agricultors anomenada de Sant Antoni Abad, fundada a l'ermita de Ntra. Sra. de la Misericòrdia. Ambdues es van unificar en el segle XVIII.

El gremi de teixidors també va tindre una capella dedicada a santa Anna en l'església acabada de feia poc. L'any 1594 van encarregar un retaule per a l'altar a l'escultor V. Redorat, de Benicarló.

Arsenals

Quant a la indústria de construcció naval, tenim informació en els llibres de comptes del segle XVI on ja es parla del raval de les Drassanes, barri marítim situat fora de la muralla on es localitzaven les drassanes.

La matèria primera per a la construcció d'embarcacions s'obtenia dels boscos de la Tinença de Benifassà i la fusta utilitzada era de pins, alzines, boix i avellaners, que es transportava amb carros fins a Vinaròs.

Esta activitat queda confirmada de nou, a principis del segle XVII, perquè Gaspar Escolano, en la seu Historia de la Ciudad y Reino de Valencia, diu referint-se a Vinaròs: "sus atarazanas son de las mejores del Reino, por la cantidad de madera escogida que se tala en los bosques cercanos y calafates que construyen bajeles".

Cultura

De l'estat de la cultura local, tenim constància de l'existència d'una Aula de Gramàtica o Estudi General en la vila de Vinaròs, on s'ensenyava llatí, gramàtica, poètica, retòrica i altres humanitats. Este Estudi General va estar actiu des de l'últim terç del segle XVI.

De Vinaròs van sorgir diversos lletrats i erudits, entre ells Miquel Gavaldà i Miquel Saura, en el segle XVI, i Jaume Ferrer durant el XVII, alguns dels quals van exercir importants càrrecs en institucions valencianes.

L'antiga església gòtica

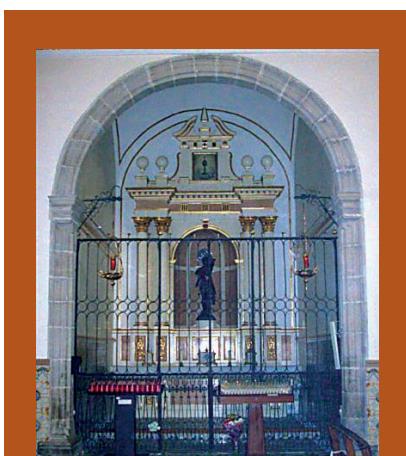
En la carta de poblament de 1241, Gil d'Atrosillo, alcaid de Peníscola, per mandat de Jaume I, concedix al cavaller Grinyó Ballester i a cinquanta pobladors més l'alqueria denominada Binelaroç (Ibn Cercols). Entre els privilegis s'estipulaven: un molí, un forn, una ferreria i una església, les obres de la qual van haver de començar immediatament.

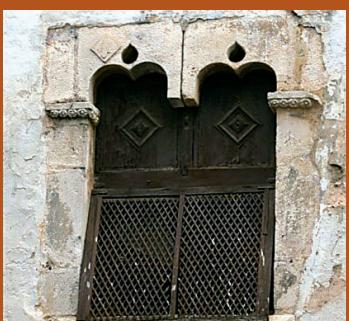
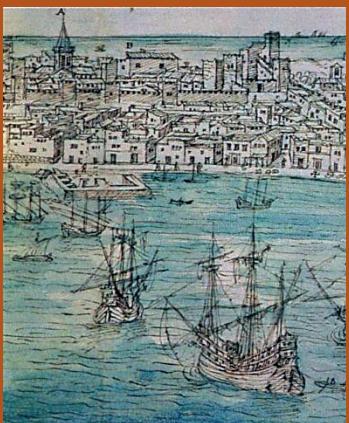
En 1294 el lloc de Vinaròs passava al senyoriu dels templers, substituïts en 1314 pels hospitalers i en 1319 pels de Montesa.

Precisament, Hugo de Folcalquier, mestre de l'Hospital, alçaria els murs i "valls cavats a la penya", formant un quadre murallat de 235 braces (413 metres), que ens descriu Viciiana posteriorment, i acollint 400 cases.

Se suposa que la primigènia església s'acabaria de construir cap a la segona meitat del segle XIII. La seu estructura tindria forma de nau rectangular, amb voltes de creueria i vuit capelles laterals amb els seus altars corresponents, estos distribuïts de la forma següent: altar del Socors, de Sant Pere, de Jesús Crucificat, de l'arcàngel Sant Miquel, de Sant Josep, de la Immaculada Concepció, de Sant Cristòfol, Sant Cosme i Sant Damià, i de les Ànimes. Va tindre dues portes: l'original gòtica i la portada afegida de 1560. L'altar major estava dedicat a la Mare de Déu de l'Asumpció, que era la titular de la parròquia.

El cos exterior de l'edifici estava construït a manera de fortalesa. Això ens dóna a entendre l'historiador Martín de Viciiana, qui en la seu Crónica ens diu que Vinaròs era "el pueblo de la costa más apercibido para las cosas de la guerra". Comptava llavors amb cinc-cents homes de combat, cinc capitans i quatre alferes cada capità, amb

les seues respectives banderes. En cas de ser atacada la vila, la gent es repartia pels quatre llenços de muralla i sobre l'edifici de l'església se situava el justícia amb el seu alferes, la bandera i setanta joves robustos per anar des d'allí a auxiliar el lloc més necessitat.

De la qual cosa s'inferix que la fàbrica del temple devia estar edificada intramurs del nucli urbà i potser alienada amb el mur perimetral, formant part de les defenses, però situada cap a l'interior del recinte fortificat, perquè els setanta joves d'elit havien de poder desplaçar-se, sense cap impediment, cap a la part més castigada de la muralla davant d'un possible atac des de l'exterior.

Amb tota seguretat l'immoble es trobava en el carreró de Sant Roc (antic carrer Cordera), fent cantonada amb l'actual plaça Parroquial, i potser també donava al carrer de Sant Vicent (anomenat antigament de Cabanes).

Esta primitiva església tenia un sólid campanar en forma de torre regular, apte per a sostener unes quantes campanes de molt de pes i devia situar-se en un cantó de l'edifici. Entre les seues campanes hi havia una que pesava 28 quintars, l'equivalència de la qual usat en l'època per al pes de metalls seria de $28 \times 46,04 = 1.289$ kg. Dada que constava en una acta notarial del 24 de març de 1595 en la qual es parlava de la "campana Grossa", corroborant que pesava 28 quintars. També existien referències en una acta del 4 de desembre de 1604 del Llibre de visites en la qual el bisbe manava als jurats de la vila que col·locaren les campanes existents en la nova torre en construcció encara que no estiguera acabada. Estes campanes necessàriament havien de pertànyer a l'església antiga, perquè no és lògic que es fabricaren abans de tindre acabat el nou campanar.

Obres conservades dels segles XVI i XVII

1. El pòrtic renaixentista de 1560. Està adossat sobre el mur oriental exterior de l'església arxiprestal de la Mare de Déu de l'Assumpció.

Es tracta de la portada que pertanyia a l'antiga església gòtica de la vila, a la qual es va afegir com a segona porta durant les obres de reforma del vell edifici dutes a terme en el segle XVI, i que posteriorment seria reutilitzada per a l'entrada del nou temple encara inacabat.

Està format per una estructura adovellada clàssica, sostinguda per dues columnes que alberguen una arcada de mig punt, les dovelles de la qual estan tallades amb nou cares de querubins amb les ales esteses.

En els carcanyols que forma l'arc hi ha dos mitjacanyes amb les efigies de sant Pere i sant Pau. En l'àtic hi ha una fornícula amb la imatge de la Mare de Déu i dos àngels que subjecten una corona davall la qual hi ha una inscripció amb la frase: 1560, Veni Coronaberis.

2. L'edifici de l'església arxiprestal de la Mare de Déu de l'Assumpció. Està format per una planta rectangular, d'una sola nau dividida en sis trams, amb capelles independents entre contraforts (sense comunicació entre elles) i un absis prismàtic, després del qual hi ha la sagristia i el sagrari.

La nau es cobrix amb arcs de mig punt que recolzen sobre pilastres i entre ells es disposa una volta de creueria amb tercelets. Les capelles laterals també tenen volta de creueria però esta vegada senzilla.

La seu construcció es remunta al 31 de març de 1586. Els seus artífexs són March Valsánchez, arquitecte aragonés que va dissenyar el temple, i Joan Frigafont, mestre d'origen francés.

El temple fou beneït en 1594 però sense acabar-se, encara que a continua-

ció es va començar la segona fase que comprenia la capçalera i el presbiteri. Es va finalitzar el desembre de 1597.

Amb posterioritat s'acabaria la torre campanar que data de 1603-1608; més tard la capella de la Comunió que és de 1657-1667, i finalment la façana barroca, construïda entre 1698-1702.

3. En el carrer de Sant Joan número 24, hi ha un finestral renaixentista (se suposa que és de finals del segle XVI) amb la llinda i els muntants historiats amb decoració de temes fruiters, llaços i querubins, a més de dos medallons amb sengles bustos que representen la cultura grega i llatina.

En la zona inferior dels muntants apareixen tallats dos àngels o querubins modelats amb un rostre i dos ales xicotetes, que sostenen des de la boca, i a través d'unes cintes, un objecte bicúspide.

En el coronament superior de la llinda només hi ha un querubí del qual surt una cartel·la amb una creu composta i una insígnia central en forma de "S".

Segons pareix la seu ubicació no és l'original, ja que va haver de ser important al seu lloc actual des d'un altre immoble pròxim.

4. Una altra mostra, plenament renaixentista, són les cavallerisses porticades de l'ermita de Ntra. Sra. de la Misericòrdia, les obres de les quals van finalitzar en 1549, tal com diu una de les claus de volta on també figura gravat l'escut de la ciutat (una ala i una vinya).

Es tracta d'uns porxos oberts a la plaça del santuari, ordenats amb cinc arcs carpanel·ls sostinguts per gruixuts pilars quadrangulars i volta de creueria molt rebaixada, formada per quatre nervis que surten des dels vèrtexs dels cantons que formen els arcs per a ajuntar-se en la clau central.

5. L'església del santuari de Ntra. Sra. de la Misericòrdia fou en el seu origen

un temple gòtic. A partir de la segona meitat del segle XVI es va començar a construir a sobre de l'antic edifici un altre de disseny renaixentista.

D'aquest període queden els paraments que van des dels peus de la nau (l'entrada actual) fins al creuer, i es conserven les dues grans arcades de mig punt que donen entrada a les capelles laterals dedicades a sant Sebastià (a

però singular, perquè ens data una de les obres de reforma que es van dur a terme en el santuari).

8. En el carrer del Socors número 64, està situat l'antic immoble propietat de la família Membrillera. En la construcció de l'edifici es van aprofitar alguns materials procedents de derrocaments d'altres cases.

En la zona inferior de la façana, justa-

Se'n mostra una important activitat portuaria que parla de la importància de Vinaròs en aquests segles

l'esquerra) i a sant Antoni (a la dreta).

Més tard, a principis del segle XVIII, el temple s'amplia a l'estil barroc, afegint-hi un tram posterior amb creuer cobert per una cúpula, mentres que el sostre de la part restant va haver de ser elevat per a igualar-lo al de la nova construcció.

6. L'edifici que ocupa l'actual ajuntament fou construït en el segle XVII. En la part alta de la façana, hi figura un escut de la ciutat de tall renaixentista, esculpit en una peça de pedra calcària. Té forma quadrada amb un relleu perimetral en soga entorxada i un minúscul querubí gravat en la part superior.

Dels quatre angles interiors surt el fruit d'una pera amb dues fulles cada una. En l'interior d'eixe marc hi ha un cercle rodejat de volutes amb l'escut de la vila (una vinya i una ala).

7. En l'ermita de Ntra. Sra. de la Misericòrdia ens rep el portal que dóna accés al recinte, el qual té tallat, sobre la pedra clau de la llinda, l'escut de Vinaròs amb el lema IHS (monograma del nom de Jesucrist) i la data de 1637.

Es tracta d'una obra molt simple

ment a la dreta de la porta, es distingix un detall interessant. Es tracta d'un careu que és una reutilització d'una antiga llinda. Este porta gravat l'any 1652 i una creu de Malta (que és molt pareguda a la creu templera, encara que l'orde del Temple va desaparéixer com a tal en 1314).

L'orde de Malta va ser la denominació que, a partir de 1522, van prendre els cavallers de Sant Joan de Jerusalem (també coneguts com hospitalers) quan van traslladar la seu a l'illa de Malta després de ser expulsats de Rodes pels turcs.

L'interès d'esta peça es deu al fet que ens confirma que a Vinaròs va haver-hi una comanda d'este orde militar.

9. I ja, per finalitzar, hi ha un portal en el carrer de Sant Vicent número 2, format per un arc deprimít còncav, de careus de pedra amb les arestes tallades en bisell, que per les seues característiques i situació podria ser una peça del segle XVI, ja que la talla i la qualitat són semblants als de l'època renaixentista, encara que la seua pertinença a aquella època no està assegurada.

La Chata en Vinaròs

PER Redacció

El año 1912 pasó a la historia de nuestro pueblo, según el historiador Borrás Jarque, porque un gran temporal marítimo ocasionó grandes destrozos materiales, incluso algún barco se vino a pique.

Lo que es menos conocido, es que ese mismo año tuvimos una visita real. La infanta Isabel de Borbón (1851-1931), "La Chata" como la llamaba el pueblo de Madrid, pasó a visitarnos.

Como era normal en esos casos se organizó una recepción en el Ayuntamiento para agasajar a la ilustre visitante. Al terminar la infanta y las autoridades se hicieron una foto, para que quedara constancia de este momento. Así vemos a la infanta en el centro, con gesto serio, rodeada del alcalde Felipe Ferrer Flos (1910-1913) y concejales. Todos quieren salir en la foto.

Infanta Isabel de Borbón y el alcalde Felipe Ferrer.

Pedro Barceló

POR **Helena Román**

“Soy algo escéptico, no hay que ser excesivamente optimista”

Estuvimos una agradable media hora hablando con nuestro insigne profesor Dr. Pedró Barceló. Sobre lo humano y lo divino. Le propusimos varios temas. He aquí alguna de sus reflexiones:

La Cultura Municipal debe fomentarla...

Cuando hablamos de cultura municipal, de cultura que se ofrece en espacios, lo básico siempre son las personas, las instituciones y la iniciativa privada. Esperar de las instituciones que sean -puede ser un municipio, un distrito, un gobierno autonómico o el gobierno de la nación- es esperar un poco de lluvia cuando los campos están secos. Tiene

que partir todo de la iniciativa privada apoyada por personas que se impliquen personalmente en un proyecto. El tema es el de la buena medida. Conciliar intereses que puedan tener las instituciones por las circunstancias que sean, porque se acercan elecciones, con los intereses que tiene la persona que se implica en el proyecto. Para mí, el problema en España es la institucionalización de la cultura. Tenemos instituciones, tenemos presupuestos, estos presupuestos hay que justificarlos, por tanto, el problema no es tanto qué actividades sino la actividad en sí, más que el contenido y aquí puede generarse de todo, puede haber cosas muy bien hechas y otras cosas que se hacen para justificar que se han hecho.

Cultura local

Soy algo escéptico, no hay que ser excesivamente optimista. La cultura local es una planta muy complicada porque no crece igual, hay fases: donde las cosas van mejor, otras van peor... Pondré un ejemplo. Desde hace cinco años estamos montando con la UJI un congreso de investigación histórica que lo estamos montando aquí en Vinaròs, este congreso ya tiene cierta tradición. A mí, lo que más me impresiona es que se entera media Europa de este congreso y aquí no se entera nadie. Esto es una cosa que no acabo de comprender mucho. A pesar de que damos todas las facilidades, aquí no se entera nadie. Por eso digo que en cultura no hay una vía

El doctor Pedro Barceló en la sede de la asociación Amics de Vinaròs.

fácil. Hay que ir al contrario de la vía fácil. ¿Qué le gusta a la gente?, ¿esto? Pues esto, no. La cultura es siempre creación, cuando tú creas algo, una poesía, un libro, sea lo que sea, estás haciendo un proceso para ti y los receptores. A veces la cultura cuesta digerirla, debes educar a la gente a que se acerque a ella, pero no hacerlo tan fácil. Se ha postulado una vía fácil de la cultura.

El asociacionismo

Yo creo que lo más importante es cuando hay asociaciones. En Alemania, hay una asociación de Amigos de la Historia, que se ocupa de recopilar todas las actas, todos los papeles que sean

de interés. Hay otra, Amigos de la Música, que se preocupan mucho de dar impulso, de montar actuaciones, de la actividad musical de los jóvenes, que se hagan conciertos. La labor de las instituciones es aglutinarlas todas, es decir, según el presupuesto que hay das a cada asociación la participación que ellos creen. Pero sin la iniciativa privada y sin la participación de personas... si se espera todo del regidor de cultura de turno, podemos esperar siglos. Es un tira y afloja. En Europa, el modelo que se está imponiendo más es el modelo de las asociaciones privadas. El estado se va retirando, va observando y va dando ayudas. En el pueblo donde vivo, al estar cerca de la frontera entre el

imperio romano y germano libre, hay una muralla romana, esta asociación se creó para restaurar esta muralla y de aquí se han quedado una serie de iniciativas fantásticas, tenemos una revista y está subvencionado por las instituciones. Pero siempre gestionando proyectos. Tú tienes que presentar proyectos y entonces las instituciones te los sufragán, pero en competencia. Yo creo que la competencia es buena. Tampoco puede haber una tiranía popular: se hace siempre esto o no. Unos años se fomenta más la música por lo que sea, otros la literatura, luego la cultura... lo que ahora está creciendo mucho en Europa es la cultura medioambiental, una cosa que la nota totalmente a fal-

tar aquí. Me di un paseo por Vinaròs, y quedé horrorizado de ver lo que se construye, las cosas que se construyen, dónde se construyen y cuando llueve estás expuesto a matarte porque no hay acera que puedas pisar sin que quedes mojado. Nuestro medio es básico para la cultura. Hay que hacer asociaciones que enseñen a los chicos que es -los cristianos dirán la creación, otros la naturaleza-, pero que es un bien común de todos. Estas asociaciones están tomando un auge extraordinario, son el futuro y si miro a Vinaròs es lo que más falta nos hace. El medio ambiente es algo que aquí existe en la teoría, pero no en la práctica. Estoy horrorizado, cada año que pasa, cómo está cayendo mi pueblo. Para hacer esta entrevista he tenido que aparcar a un kilómetro de aquí, esto ya te lo dice todo. Los que vivís aquí lo comprendéis mejor porque lo sufrís a diario. Yo vivo mucho más relajado en mi pueblo alemán, pero mil veces más, con más verde, con más jardines con espacios libres, no tengo ningún problema de aparcamiento. Aquí, si quiero comprar en el mercado, tengo que aparcar en el muelle.

Si fuera alcalde o concejal...

Tengo que matizar que no estoy tan vinculado con la realidad del pueblo. Me parece loable la actividad que hacen en Amics de Vinaròs porque la impresión que me da cada vez que vengo, es que estamos perdiendo la entidad como pueblo. Porque estamos creciendo, viene tanta gente de fuera que la entidad es una entidad sobre el papel. Para que la gente se integre tiene que saber dónde integrarse. Para mí, tendría un interés prioritario conservar la herencia. Un tema importante serían las asociaciones de Vinaròs. Fomentar a cada una, siempre y cuando -y esto para mí es básico- hubiera un rendimiento claro y

Pedro Barceló durante la entrevista.

constatable. Lo que no se puede hacer con dinero público es llenar un cubo de agua y repartirlo a partes iguales. Si hay una asociación que por su cometido, por sus resultados recientes se ve que funciona, tiene aceptación, va generando una vía de progreso, hay que apoyar a ésta más que a otra que existe sobre el papel, pero que no hace nada. El dinero público hay que darlo siempre según el rendimiento que te dan las cosas, en todos los aspectos, no sólo en el cultural; sino en el ámbito académico, no todas las cátedras son igual. El que trabaja más ha de tener más que el que trabaja menos. En el ámbito cultural y local se puede hacer lo mismo, hay que tener parámetros cuantificables. Éste es el camino que podría haber en el futuro y hay que seguirlo. Vamos a dar a todos 50.000 pesetas para que estén todos contentos. Contentarlos a todos es hacerlos descontentos. Si alguna vez se ha hecho así es un gran error. Es mejor decirles este año no os damos nada porque esperamos de vosotros estos parámetros, si el año que viene los hacéis tendréis esto y más, es decir, no coger una regadora y darle a cada uno 10 cm de agua.

Modelo de Estado

El estado federado alemán ha dado muy buen resultado porque ha sabido conciliar intereses regionales con intereses nacionales. Todo se basa en la buena medida, cuando esta conciliación de intereses regionales y nacionales funciona, todo funciona. En el fondo da igual el estado que tengamos, lo que debe es funcionar. Un buen estado centralista que funciona puede ser una maravilla; un buen estado federalista, si funciona, es una maravilla; hay que confirmar las estructuras. El problema que tenemos en España es que la transición se hizo con toda la buena voluntad del mundo y menos mal que se hizo de esta manera que maravilló al mundo, pero después de la transición no se habló de lo que es España. Por ejemplo, hay un silencio incomprensible para los que vivimos fuera de España, de lo que pasó en España, en el siglo XX, de lo que fue la Guerra Civil. De este tema aquí no se ha hablado, porque hay gente que vive, no hay que destapar la olla, hay que cerrarla, con el tiempo nos olvidaremos. Esto es un error histórico garrafal. Esto puede hacer que un día la olla nos explote en la mano.

Si comparamos esta situación con lo que pasó en Alemania después del nazismo, estuvo 35 años inmersa en un profundo debate de las consecuencias del nazismo dando nombres de todos los verdugos, de todos los colaboradores. Al haber un diálogo en la sociedad, no sólo en las instituciones, ya no queda nada que hablar, ya se ha dicho todo. En España aún hay gente que se consideran vencedores y, otros, vencidos, aunque la guerra haya terminado. No ha habido un diálogo civil en la

Religión

La Iglesia tiene derecho a influir en política y a expresar su opinión. El creer que la Iglesia es una institución aséptica, es creer que los burros vuelan. Hay hombres, cada uno diferente... El papel de la Iglesia en política es indiscutible. En España la intervención de la Iglesia en política es mínima, por contra reacción, hay una retirada voluntaria, en otros países influye más. El papel de la Conferencia episcopal lo veo muy cercano a algunas posturas de partidos

tienen importancia. Es más importante que los alumnos sepan bien el inglés y menos lenguas regionales. Lo digo claramente, ¿por qué? Tengo alumnos españoles en Postdam. Saben muy bien el catalán, deficiente el castellano, mal el inglés... Si la lengua se utiliza como un medio de expresión natural, si se despolitiza me parece genial. Desde el momento que hay politización dentro de la lengua, intereses creados, gente que te obliga a aprender eusquera porque hay revistas vascas que sólo te publican en eusquera y para que te publiquen deben hacerse traducir los trabajos, me parece absurdo. En este país en que con tanta facilidad pasamos del infierno a la gloria de la gloria al infierno, se están haciendo unas actuaciones impensables.

La impresión que me da cada vez que vengo es que estamos perdiendo la entidad como pueblo

sociedad donde se hubiera tenido que discutir todo.

¿El modelo que más me gusta? Todos y ninguno. Para mí, lo básico es la democracia. Como decía Catón, es la forma más imperfecta, pero no hay nadie que haya inventado ninguna más perfecta que ésta tan imperfecta.

Nunca hemos tenido unas cuotas tan grandes de prosperidad en el país, pero en cambio hay crispación, hay mal ambiente, hay violencia subculta-nea.

Este mundo que tenemos, dentro de unos años no lo tendremos y actuamos como si esto nos fuera ajeno. ¿Por qué no hay inversión en infraestructura? ¿Por qué no hay investigación? ¿Por qué en Vinaròs con el sol que hay no hay 500 puestos de trabajo relacionados con él? ¿Por qué en mi pueblo que sólo hay 70 días de sol, hay 150 puestos de trabajo, hay gente que sólo vive de las placas solares?...

políticos y éste es el gran peligro. Si se acercan mucho a partidos políticos pueden perder su influencia.

Una alumna con velo no me gustaría nada, en absoluto, porque yo tampoco me lo pongo, cuando se lo pongan los hombres aceptaré que las mujeres vayan a clase con velo. El velo no es signo religioso sino de opresión feme-nina.

Lengua

Lo básico son los signos de identidad, los que conforman a un pueblo. Los que son asumibles por la gente que viene de fuera, entonces la integración a través de la lengua puede funcionar muy bien, yo soy acérrimo contra dog-matismos.

La lengua, al igual que la religión, no la puedes imponer nunca. A mí, no me pueden impedir que hable vinarocen-se, como no pueden obligarme a ha-blarlo... En España se está invirtiendo demasiado tiempo y recursos que no

Poblado ibérico del Puig y estado de conservación

Deplorable. En octubre estuvimos y me duele el alma, esto es intolerable. Tenemos un poblado de calidad. Junto con el de Benicarló y el de Perengil podría hacerse un paseo interesantísimo. No sólo por el turismo sino para nosotros. Tenemos a Arturo Oliver, gran arqueólogo vinarocense que puede guarnos.

Aún es más intolerable que Vinaròs no tenga museo.

La historia, hoy

Tenemos un renacimiento de la histo-ri-a, de 400 alumnos he pasado a 1.500, si quisiera me pasaría todas la semanas dando conferencias. Hay una demanda de temas históricos: nacionales, regionales, biografías...

Un manual de historia es una obli-gación que tenemos los historiadores, tenemos la obligación de comunicar la historia a la gente joven, si no, no tiene sentido.

Placa d'homenatge a Agustín Safón

PER **Nereida Castell**

Placa de marbre realitzada per l'artista madrileny Ángel Ferrant que commemora aquell que va ser poeta i alcalde de Vinaròs, Agustín Safón Durán, i que en l'actualitat dóna nom a un dels carrers més cèntrics de la nostra ciutat.

Agustín Safón va nàixer en Vinaròs el 13 d'abril de 1859. Casat amb Pilar Calbé Segura, va tindre tres fills: José, Luis i Emilio. Llicenciat en farmàcia, fou triat alcalde l'any 1890. En 1890 és nomenat president d'honor del Centro Vinarocense a Barcelona i vicepresident de la Creu Roja, fundada el 10 d'octubre d'eixe mateix any. Fou director del setmanari republicà *El Nuevo Vinarocense* durant el temps que es publicà. Sent alcalde es va oposar a la desaparició de la Comandància de la Marina, va millorar els serveis hospitalaris i va inaugurar el Pou de Mangrano.

Com a poeta, destaquem algunes de les seues obres com són el drama *Por amor i por dolor*, estrenat en el Teatre Principal el dia 22 d'agost de 1884, i *Oda al Santísimo Sacramento*, compost en 1894 en honor de les festes centenàries de la canonització de sant Pasqual. Moltes de les seues poesies foren premiades amb la Flor Natural dels Jocs Florals.

Agustín Safón mor en Vinaròs el 29 d'agost de 1916 en el seu domicili del carrer de Pi i Margall. Tan sols un any després, el 29 de juny de 1917, s'atorga el seu nom a l'antic carrer conegut com a travessia de la Constitució, de Sant Agustí i Lacy, i en ella es decidix col·locar una placa de pedra amb el seu bust i nom a fi d'honrar la seua memòria.

La dita placa, la que ens ocupa, és d'estil noucentista. El noucentisme és un moviment cultural i artístic iniciat a Catalunya cap al 1906 com a resposta als plantejaments promoguts pel modernisme i acaba en el 1923 amb el cop d'estat de Primo de Ribera. El terme noucentisme fou encunyat per Eugeni

d'Ors i al júdix tant a la novetat com al nou-cents, és a dir, al segle XX.

Ideològicament, el noucentisme representa la imposició de la raó, l'ordre i la claredat, amb un predomini de la línia respecte al color i la defensa de la sobrietat expressiva. S'oposa al liberalisme, el romanticisme, el naturalisme i el positivisme, i dóna més importància a la intel·ligència que a la sensibilitat. El noucentisme coincidix amb les doctrines que s'estan donant a França en eixe moment, com les que propugna l'*École Romane* i les aportacions de Cézanne. Però hi ha dos conceptes que no són tan nous dins del noucentisme: el classicisme i la mediterraneïtat.

L'estil clàssic és patent en la concepció de la placa d'Agustín Safón. El bust del poeta queda emmarcat per una espècie de mitjacanya renaixentista i està envoltat per una corona lloregada de la qual es desprén una cinta que emmarca el nom del poeta.

Com hem apuntat anteriorment, l'artista executor de l'obra fou el madrileny Ángel Ferrant, artista d'avantguarda del segle XX destacat per ser un gran experimentador tant en les tècniques com en els materials.

Ángel Ferrant naix en el si d'una família d'artistes. Es forma en l'*Escola d'Arts i Oficis* i en l'*Academia de San Fernando de Madrid*. Va viatjar per Alemanya, Bèlgica, Itàlia i París, on coneix els futuristes. La seua estada d'onze anys a Barcelona és decisiva per a superar els plantejaments tradicionals i inspirar-se en la plàstica noucentista i assajar nous llenguatges i tècniques. En la Ciutat Comtal entra en contacte amb grups artístics com *Els Evolucionistes*, els Amics de l'Art Nou i

sobretot amb GATEPAC, impulsor de l'avantguarda artística i arquitectònica espanyola dels anys trenta seguint els principis desenvolupats per la Bauhaus, els pressupòsits de l'arquitectura moderna i el magisteri de Le Corbusier. A partir dels anys trenta les seues obres adopten una tendència surrealista que el porta a treballar amb el ready made, és a dir, amb objectes trobats, com són pedres, petxines, pals...

Després de la Guerra Civil Espanyola, Ángel Ferrant es convertí en una figura de referència per a les noves generacions d'artistes i grups com *El Paso* i *Dau al Set*, i crea juntament amb Mathias Goeritz en 1948 l'escola Alta-mira. En la dècada dels anys quaranta la seua obra s'orienta cap al camp de l'abstracció i el moviment amb produccions molt semblants a les realitzades pel nord-americà Alexander Calder, però enfront d'aquest, Ferrant aportà una nova inquietud per l'aspecte canviant dels objectes i arribà a crear una "escultura infinita", denominada així perquè les transformacions dels elements de l'escultura són en veritat infinites.

Ángel Ferrant fou un dels artistes espanyols més rellevants de les avantguardes del segle XX, i la seua obra va suposar per a l'art espanyol un enllaç entre les formes expressives anteriors i posteriors a la Guerra Civil. Mor el 24 de juliol de 1961 a Madrid. La major part de la seua obra fou destruïda després de la seua mort per desig propi de l'artista.

Malgrat la importància de l'artista i la peça que ens ocupa, esta passa desapercebuda dins del context urbà i artístic de Vinaròs, és la gran desconeguda de l'art vinarosenc.

Els primers telèfons vinarossencs

PER Agustín Delgado

En 1876 Alexander Graham Bell va idear un artefacte consistent en una membrana de ferro dolç molt flexible situada davant d'un imant, al voltant del qual s'enrotllava un fil conductor aïllat. En parlar es produïa una vibració que modificava el camp magnètic i induïa un corrent variable en el conductor. Una línia de dos conductors enllaçava este aparell amb un altre d'anàleg que rebia el corrent elèctric, el qual desencadenava fenòmens inversos al descrit i reproduïa la veu humana en la membrana. Així va nàixer el primer aparell telefònic.

En 1886 es va adjudicar, per mitjà de subhasta, el servei telefònic de València. A Alacant va començar en 1888. A Vinaròs el primer telèfon públic es va inaugurar el 8 de desembre de 1895, i la central es va ubicar en el carrer de Sant Francesc.

Reproduiré íntegrament i sense suprimir-hi o afegir-hi res, els consells que donava la companyia de telèfons per als usuaris vinarossencs. Són estos:

Per a **TRUCAR A LA CENTRAL**, amb els receptors penjats, doneu dos o tres voltes a la maneta de l'aparell.

Per a **DEMANAR CONFERÈNCIA**, feta l'operació anterior, sense esperar que sone el timbre, despenseu els telèfons, apliqueu-vos-els a l'orella i demaneu a la central l'abonat amb qui es vulga comunicar, indicant el número que té, i mai el nom perquè seria ineficaç tal petició. Del Centre repetiran el número demandat per a saber si l'han entès bé i confirmat pel requeridor i sense moure's de l'aparell i amb els telèfons a l'orella espereu que conteste aquell amb qui es desitja parlar. Si el requerit no està en casa o no contesta ja procurarà avisar-lo la central.

QUAN UN ABONAT REP UNA TELEFONADA, en sentir el timbre, n'hi ha prou que es pose els telèfons a l'orella i pronuncie la paraula "diga", com a inici reglamentari per a començar.

SI S'INTERROMP LA CONFERÈNCIA per absentar-se momentàniament un dels conferenciants, l'altre s'ha d'esperar amb els telèfons a l'orella per a reprendre-la sense nova telefonada, perquè si donara de nou voltes a la maneta, s'entendria que la conversació ha aca-

bat, ja que sempre, en concloure-la, **EL QUE L'HA DEMANAT** ha de fer una volta, que com hem advertit, significa haver conclòs la conferència.

*Ha de tindre's molt en compte que **ELS TELÈFONS HAN D'ESTAR SEMPRE PENJATS**, quan no es telefona, naturalment, en els respectius suports o ganxos, perquè en cas contrari les telefonades que es facen són inútils.*

L'abonat que ha demanat la conferència, en acabar ha de donar una volta a la maneta, un cop penjats els telèfons.

L'abonat requerit no ha de fer res, només retirar-se.

Observacions

Els abonats locals poden celebrar conferències amb els abonats a les Xarxes Urbanes adherides i amb les estacions Interurbanes que un altre dia detallarem.

Taxes

Per cada 3 minuts o fracció d'ells, per a distàncies fins a 50 quilòmetres (0,50 pessetes), per a distàncies de 51 a 100 quilòmetres (0,75 pessetes), per a distàncies de 101 quilòmetres d'ara en avan, un augment de 0,50 pessetes per cada cent quilòmetres o fracció.

Els telefonemes d'avís costen 0,25 pessetes per a la província i 0,50 fora.

No és obligat expedir el telefonema d'avís, però la conferència es considerarà celebrada encara que no es trobe en el seu domicili l'abonat requerit, si s'establix la telefonada.

Per a utilitzar qualsevol classe de comunicacions és indispensable constituir en la central un depòsit que ací s'ha fixat en deu pessetes mínim.

Telèfons

Tots els vinarossencs que tenien telèfon en el mes d'octubre de l'any 1915 eren estos:

1. Sr. José Bonet
2. Sr. Joaquín Aragónés
3. Srs. Carsi i C.
4. Sr. Vicente Izquierdo
5. Sr. Félix García
6. Administració de Correus
7. Sr. Francisco Mira
8. Ateneu Mercantil
9. Srs. Fills de Querol
10. Sr. Antonio Sendra
11. Elèctrica del Sénia
12. Sr. Sebastián Roca
13. Srs. Adell i Barceló
14. Fonda Vda. Aparisi
15. Sr. Andrés Ronchera
16. Sra. Vda. R. Vidal (Tola)
17. Sra. Vda. D'Arnau (Bat-te)
18. Ajuntament de Carreters
26. Sr. Miguel Farrús
27. Sr. Manuel Bover
28. Sra. Concepció Mengual
29. Sr. Jose Mª Serres
30. Café Novetats
31. Sr. Joaquin Giner
32. Fonda Sant Pere
33. Sr. Ramón de Salvador
34. Sr. Jose Masip
35. Sr. Domingo Caballer
36. Sr. Sebastián Porres
37. Sr. Ruperto Guiral
38. Telègrafs

Desmitificació dels Ayguals.

Estat de la qüestió

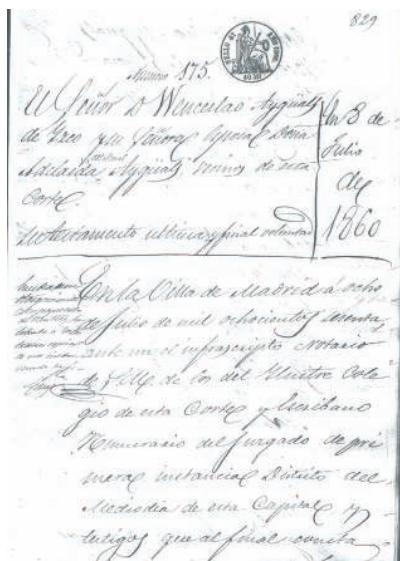
POR **José Luis Pascual Plà**

Sense cap dubte, dues de les persones que amb més profunditat, dedicació i afecte, van estudiar Wenceslao Ayguals de Izco han sigut José Antonio Gómez Sanjuán i el professor Víctor Carrillo.

El primer va desaparéixer no fa molt, deixant, això sí, dispersos i nombrosos documents sobre la família. Infinitat d'apunts. Alguns dels quals van aparéixer publicats en els mitjans més dispars i d'altres encara romanen inèdits. Són particularment interessants els referits a la família Gironella emparentats amb els Ayguals per part de pare i de la primera esposa de Wenceslao. El més antic, dels que coneix, tracta de les escriptures d'una casa de la seu propietat en el carrer Ample de Barcelona ara Consolat del Mar, davant de Correus, de 1759 i a nom de Cristòfol Gironella. No menys interessants són les capitulacions matrimonials, de 5 de setembre de 1817, entre Erasmo de Jané i Gónima i Josefa Gironella i Ayguals, germana de Francisca Gironella, primera esposa de Wenceslao, boda a la qual devia assistir Wenceslao i on es consigna fins al cost de la rebosteria amb què es va obsequiar l'alta burgesia participant. Tots ells, naturalment, relacionats amb el nucli familiar i directament amb Wenceslao i, sens dubte, famílies que van conformar la personalitat, els coneixements, la formació, les idees de Wenceslao i probablement l'esdevenir de la seu vida.

José Antonio Gómez Sanjuán i el que subscriu estàvem treballant, quan va morir, en un projecte conjunt, un aggiornamento de Wenceslao quant a les nombroses i significatives novetats, que havíem aconseguit descobrir últimament del nostre protagonista i la seu família. Gómez Sanjuán s'ocupava en profunditat i amb detall d'eixes famílies de l'alta burgesia barcelonina vincula-

des amb els Ayguals. Seria desitjable que Alfredo Gómez, també interessat per esta temàtica, algun dia els traguerà a la llum continuant l'apassionant estudi del seu pare.

El segon, Víctor Carrillo, ha patit una complexa intervenció coronària, afortunadament en procés de recuperació que el manté prostrat en el llit i una posterior intervenció en la vista que l'ha apartat temporalment de l'activitat intel·lectual.

Per la seu banda, i és poc conegut, José Manuel Llatser va realitzar un magnífic estudi sobre els avatars de la casa dels Ayguals, que entre altres vicissituds va passar per la de ser seu de la logia maçònica Padilla de Vinaròs. Gràcies a les dades incorporades en eixe pleit he pogut seguir una pista que a través d'un llarg procés m'ha portat al testament que al juliol de 1860 va subscriure Wenceslao amb la seu segona esposa, Adelaida del Moral Cruzado. I tot l'anterior i posterior sobre Ayguals ha sigut possible, perquè Juan Bover, també desaparegut l'any passat, em va introduir de la mà fa tants anys en l'Arxiu Municipal de Vinaròs.

Als quatre van dedicades estes notes que per les limitacions del mitjà no

contenen la totalitat de les novetats, i que han d'entendre's tan sols com una part del camí que algun dia ens portarà al coneixement, si no total, almenys si satisfactori, d'aquell personatge que fa trenta anys ens va descobrir, als vinarrossencs, el professor Carrillo. Naturalment, m'estic referint a Wenceslao Ayguals de Izco, un perfecte desconegut llavors i encara avui, lamentablement, amb moltes ombres i foscos al llarg de la seu vida. Un personatge a qui la corporació municipal de Vinaròs en sessió celebrada en ple del dia 3 d'agost de 1977, va adoptar, entre d'altres, l'acord d'adjudicar-li un carrer, "dar el nombre de Wenceslao Ayguals de Izco, a la calle que partiendo de la de Rafels García o del Pilar, en direcció sur, es prolongación de la calle Pintor Puig Roda", i que a hores d'ara, trenta anys més tard, encara no s'ha materialitzat el fet. ¿Com, doncs, ens ha de sorprendre que siga un "quasi" desconegut?

Des d'una perspectiva rigorosa: no se sap res del seu desterrament, o tal vegada hauríem de dir autodesterrament, a París, 1957-1959. No se sap res de les seues empreses editorials a Cuba _sense rebutjar la possibilitat que també iniciara l'activitat a Mèxic_, on amb el fútil pretext que els continguts de les seues obres podien incitar a la rebel·lió contra la metròpoli, dràsticament, aquí el Govern que no l'Església, prohibix totes les seues obres i també les de la seu empresa. No se sap res de la seu activitat a partir de 1856. No se sap res de la seu relació amb Vinaròs des que l'abandonà amb la seu família cap als vuit anys i fins als 35 anys quan torna a la mort del seu germà Joaquín, i molt poc se sap del període posterior a partir de la seu anada a Madrid excepte algun viatge esporàdic. No se sap res de la seu vida, pràcticament, a partir del seu segon matrimoni. No se sap res

de la seua relació i influència política a partir de 1856. No se sap res de la seua presumpta adscripció a la maçoneria. No són massa coses sense saber?

Iniciem en este número de Fonoll una sèrie sobre la família Ayguals, fruit de noves dades que hem anat trobant en la nostra investigació sobre Wenceslao amb les quals es pretén aportar algunes novetats, aclarir algunes qüestions d'ell i del seu entorn, i molt especialment posar a disposició dels estudiosos del tema, o simplement interessats, una sèrie de qüestions no ben estudiades, de les quals podem aportar noves dades i que convergixen en un tema: La desmitificació dels Ayguals, perquè com molt bé va escriure J. A. Gómez Sanjuán: "la importancia de Wenceslao en particular y de los Ayguals en general es una realidad indiscutible, y sin devaluar su importancia, no se puede negar que son figuras fugaces en la vida y en la historia de Vinaròs, aquí no queda, salvo los retratos que pintó Isabel de Mondejar, vestigio familiar alguno de ellos. De las visitas de Wenceslao a Vinaròs, salvo para el bautismo de esa sobrina la única que pervivió anciana y viuda hasta su muerte aquí. Las tumbas de los restantes Ayguals están en Madrid, Barcelona y tal vez Reus. Podemos decir que si no fuera por la figura relevante de Wenceslao hoy no se habría de los Ayguals en Vinaròs, posiblemente ni siquiera de l'Atac d'Alcanar". És lògic deduir, encara que ens pese, i això no vol dir que es devalue la seua figura, que Wenceslao sempre va ser un foraster a Vinaròs, potser per això també quan torna a Madrid no hi ha constància d'estades posteriors a Vinaròs excepte la ja al·ludida, perquè encara que vinguera a visitar les seues terres o els seus familiars que evidentment devia fer-ho, el seu nucli de vida, les seues relacions, les seues amistats, el seu cercle devia ser Barcelona i Madrid. I en tot cas, i si això no fóra suficient, retre un merescut homenatge de reconeixement i record a estos quatre amics.

La pretesa adscripció a la maçoneria. Dos documents nous: enterrament i testament

En el seu dia Agustín Delgado i basant-se en una relació de maçons que apareixen en una publicació va escriure que Wenceslao podia haver sigut maçó. A favor d'eixe argument jugava no sols la referida publicació, no massa científica cal dir-ho tot, sinó també una sèrie "sensacions", perquè continuavem sense tindre les proves concloents que permeteren afirmar sense cap tipus de dubte que Ayguals era maçó. Estes "sensacions" que al principi ens orientaven en una determinada direcció, eren només circumstàncies que apuntant en aquell sentit podrien predisposar a considerar com un fet la seua pertinença a la francmaçoneria. Vegem-ne algunes:

Ir. Antonio Gironella, el seu cosí i germà de la seua dona, el seu protector, i també en una certa manera el seu mestre, havia sigut un dels fundadors de la revista revolucionària El Propagador de la Libertad. El seu nom va aparéixer com a fundador i membre actiu de la radical i democràtica societat secreta Los Comuneros, secta establida a Catalunya per Salvato de la qual Gironella va ser el gran castellà de la província. Pertanyia Gironella a alguna branca de la maçoneria? Si Ayguals va tindre contactes amb la francmaçoneria, és sens dubte en estos moments i aquí. Molt bé podia haver sigut este el principi.

2n. En la casa dels Ayguals del carrer de l'Àngel es va establir la seu de la lògia Padilla. La lògia maçònica vinarrossenca l'any 1888 comptava amb quaranta-vuit membres dels quals figuraven quatre dones com a membres d'honor, fet no massa freqüent en l'època ni encara en la província. En 1889 apareix l'Asociación de Beneficencia Masónica de Vinaroz, legalitzada i autoritzada pel Govern de la província, el seu domicili social era el carrer de l'Àngel, núm. 37, 2n.

3r. En Cuba, l'Havana, on temporalment arriba a tindre una sucursal comercial La Sociedad Literaria, les obres d'Ayguals són prohibides fulminantment a instàncies d'un coronel, arran d'aparéixer en l'índex, "María la hija de un periodista". ¿Va poder ser esta la causa de la ruïna econòmica de l'empresa cubana? I, d'altra banda, segons Agustín Delgado, en l'Havana també apareix una lògia Padilla.

4t. En la coberta de La justicia divina ó el hijo del deshonor (Madrid, 1859, Imprenta de Ayguals de Izco Hnos, Leganitos 64) apareixen emblemes que si no són maçònics hi guarden un gran paregut, de manera que l'associació visual és immediata.

5t. El nom maçònic d'Álvaro Pascual Leone, era Ayguals.

Doncs bé, enfront de les sensacions, enfront de totes estas dades suggeridores i cap concloent, els nous coneixements documentals mostren una realitat diferent d'aquelles sensacions. Avui, dos documents nous en el nostre poder, l'esquela mortuòria i el seu testament, fan molt difícil mantenir la vella tesi de la maçoneria de Wenceslao.

Wenceslao Ayguals de Izco: l'esquela mortuòria

Una vella esquela ara recuperada _com és sabut va morir a Madrid la matinada del dia 17 de gener de 1873_ ens permet conéixer la casa on vivia Wenceslao en l'hora de la seua mort, la parròquia on es van celebrar les exèquies fúnebres i que sens dubte va ser soterrat en absoluta conformitat a un estricte ritu catòlic:

"EL SEÑOR
D.WENCESLAO AYGUALS DE IZCO
 Ex diputado a Cortes en las ex constituyentes
 del año 43, alcalde de Vinaroz
 en varias épocas, miembro de varias
 academias científicas y literarias, etc.
 etcétera, ha fallecido en la madrugada
 del 17 del corriente, á los 71 años de edad.
 R.I.P.
 Su afligida esposa, hermanos y hermanas,
 Hermanos políticos, sobrinos y demás parientes,
 suplican a los amigos que por un olvido
 involuntario, no hayan recibido esquela, se
 sirvan encomendarle á dios, y asistir a la
 conducción del cadáver desde la casa mortuoría,
 calle del Fomento, núm. 40,
 a la sacramental de San Nicolás, el 18 del corriente a
 ....."

Testament de Wenceslao Ayguals de Izco i Adelaida Moral Cruzado

A la mort de la seu primera esposa, Francisca Gironella s'havia mantingut que este matrimoni no va tindre fills, si bé documents personals del personatge en el nostre poder, dels quals tractarem en una altra ocasió, ens permet conéixer: detalls del suïcidi de Frasquita, que Wenceslao havia casat amb la seu cosina de més edat que ell, i esta havia aportat com a mínim dos fills al matrimoni: fills, sobretot amb un d'ells, Camilo, amb qui no tenia cap tipus de relació i posterior matrimoni amb Adelaida del Moral Cruzado, Wenceslao i Adelaida establixen doble testament cada un a favor de l'altre, també avui en el nostre poder, del qual només i a l'efecte de situar la seu posició amb el tan debatut tema de la seu suposada pertinença a la maçoneria, reflectim les següents clàusules per tal que els estudiosos consideren i valoren la qüestió:

El 8 de juliol de 1860 davant del notari de Madrid Rafael de Casas i de la Peña, el senyor Wenceslao Ayguals de Izco i la seu senyora, Adelaida del Moral Ayguals, entre d'altres:

"Digeron (sic): Que se hallan respectivamente en el libre uso de sus potencias y sentidos, creyendo y confesando todos los misterios, artículos y sacramentos de nuestra Santa Madre Iglesia Católica, Apostólica Romana en cuya fe han vivido y protestan vivir y morir, rogando a la Reyna de los Ángeles y Santos de su devoción que intercedan con su Divina majestad para que les conceda el perdón de sus culpas:

Casa dels Ayguals a Vinaròs, al carrer de l'àngel

Temerosos de la muerte y su incierta hora, otorgan este testamento doble en la forma siguiente.

1º Encomiendan su Alma a Dios nuestro Señor que la crió y mandará el cuerpo a la tierra de que fue formado, los cuales hechos cadáveres serán vestidos y amortajados como dispusieren los Albaceas que luego se nombrarán a cuyo arbitrio dejamos todo lo relativo al entierro, funeral, misas y demás sufragios que hayan de celebrarse por nuestras almas.

2º Legamos y mandamos a las mandas pías forzosas lo que está decretado por las leyes y por una sola vez, con lo cual las separamos del derecho que pudieran pretender a nuestros bienes.

7º "...para que lo que fuere y en lo que consista cada cual en su tiempo y caso lo lleve, goce y herede con la vendición (sic) (de Dios) y la nuestra respectiva, esperando ser encamendados a su Divina Majestad".

És evident que este no és el testament d'un maçó. Partint del testament pot concloure's que en 1860, data de la redacció, Ayguals no participava de les conviccions de la maçoneria. Que en períodes anteriors hi haguera sigut proper pels seus familiars, per les seues relacions, pels seus interessos polítics o personals, és possible, però que Ayguals en 1860 no se sent maçó és un fet provat. No descobrim res en constatar la influència de la maçoneria en el període que tractem. Entre la societat més influent hi ha destacats maçons. No s'ha de descartar que Ayguals per les seues relacions hi estiguera a prop, o intentara valdre-se'n. No s'ha de descartar cap hipòtesi, però en tot cas, si com s'ha opinat va ser maçó, ho va ser circumstancialment i en aparença perquè Ayguals, com es demostra in-dubitativamente en el seu testament, no se sentia maçó,

Amics de Vinaròs, **Amics de la Cultura**

Agermanament cultural i nit de guanys: Jesús C. Riosalido amb ‘El ramo de ceniza’ i Arturo Oliver amb ‘El puig de la Misericòrdia de Vinaròs’, Ayguals de Izco i Borrás Jarque, i en mig de tot, Vinaròs en un grapat de propòsits.

Moment de l'entrega d'obsequis

José Luis Pascual donant la benvinguda

L'Alcalde de Vinaròs també assistí al Sopar

Riosalido agrant el premi

Alicia Giménez Bartlett, presidenta del jurat

Altre moment del sopar

Jordi Romeu amb Jesús Riosalido i Arturo Oliver

Quartet de metall de La Alianza

Encarna Fortanet con Jesús Riosalido

Com no pot ser d'una altra forma que utilitzar la cultura per a agermanar, i organitzat per aquesta Associació Cultural Amics de Vinaròs, el passat dia 30 de novembre, als Salones Paladium, tingué lloc l'acte d'entrega dels premis de la Nit de la Cultura Vinarossenca, presentat pels periodistes Bartomeu Puig, de l'emisora Cope Vinaròs, i Mariola Nos, de Radio Ser Maestrat, que ens van donar a conéixer els guanyadors de la II Edició del Premi de Narrativa Ayguals de Izco, patrocinat per la firma Unión de Mutuas, i de la I Edició del Premi d'Investigació Històrica Borrás Jarque, patrocinat per l'Ajuntament de Vinaròs. Els trofeus, d'aires mediterranis, i que porten el nom de Grito en Silencio, han estat dissenyats, de forma desinteressada, pel reconegut artista en José Córdoba.

Dos premis que han nascut, en paraules del president de l'Associació, José Luis Pascual Pla, per homenatjar dos importants figures de la cultura de Vinaròs, el polifacètic Wenceslao Ayguals de Izco, autor i propietari d'una impremta a Madrid amb la qual va difondre la seua àmplia obra; i el qui va escriure la primera història de Vinaròs, Joan Manuel Borrás Jarque, reeditada perquè no caigués en l'oblit com altres tantes coses, i amb clamorós èxit, per l'Associació Cultural Amics de Vinaròs cap a l'any 1979.

A la festa van assistir representants de la política i la cultura del nostre entorn, comptant de manera especial amb la presència dels nets d'en Borrás Jarque que, en aquesta primera edició, han volgut donar suport al premi que porta el nom del seu avantpassat.

Els premiats

En el premi de narrativa, presidit per Alicia Giménez Bartlett, escriptora de renom internacional, va ser guardonat Jesús Carlos Riosalido Gambotti, ambaixador d'Espanya a Kuwait, que baix el pseudònim de "Ico de Tarento", va presentar l'obra El ramo de ceniza, un recull de comptes que ens descobreix la part més amagada de la persona, portant-nos a un món més enllà del nostre enteniment, a un món esotèric, barreja de realitat, en un vuitanta per cent, i de ficció, en el restant vint per cent –tal com va afirmar l'autor–, de vivències personals, de coneguts, i d'històries quotidianes que ningú no s'atreveix a contar pel que diran...

Giménez Bartlett va destacar la senzillesa de la prosa del guanyador, el fet de saber transmetre d'una manera

Arturo Oliver agrant el premi

clara uns sentiments tan particulars. Així mateix, el jurat d'aquesta segona edició va fer una menció d'honor per a Marinalia, finalista en el present certamen del premi de narrativa, un reconeixement a la qualitat de l'obra, que ben bé es podria haver proclamat guanyadora.

professionals, va donar a conéixer la deliberació del jurat, Javier Hernández. En va resultar guanyador Arturo Oliver Foix, doctor i arqueòleg de la Diputació de Castelló, amb l'obra El puig de la Misericòrdia de Vinaròs, un treball resultat de les excavacions realitzades a la serra de l'ermita.

Delgado Agramunt, i l'esmentada El puig de la Misericòrdia de Vinaròs, atés l'ajustat de les votacions d'on no sortia cap obra destacada, la decisió final es va regir per les normes bàsiques de tot treball d'investigació, que són la metodologia, la formulació d'hipòtesis i la mateixa investigació.

Les obres guanyadores són un fidel exemple del que la nostra associació persegueix: el foment de la cultura

En el d'investigació històrica, presidit per Ferran Olucha Molins, director del Museu de Belles Arts de Castelló i que no va poder assistir per compromisos

Aquest jurat, tot i la competitivitat de les tres obres finalistes, Els establiments de Vinaròs de Sebastià Albiol Vidal; Vinaròs, sus hombres, sus nombres d'Agustí

Agraïments i realitat cultural

Ambdós guardonats van agrair els respectius premis, i van donar les gràcies de forma especial a tots aquells que han donat suport a les seues obres. Discursos i parlaments que es van tornar reivindicatius quan Arturo Oliver va destacar l'atac que es permet al patrimoni local, la manca d'unes instal·lacions dignes des d'on donar a conéixer la riquesa que ens envolta, la inexistència de prospeccions arqueològiques dins

Javier Hernández, jurat del Borrás jarque

José Luis Pascual, president de la Associació

L'alcalde Jordi Romeu

Assistents al sopar

d'aquesta febre constructiva que a la fi es torna destructiva, de voler espeacular, especialment, amb un patrimoni tan valuos com és l'arqueològic, natural i paisatgista de la serra de l'ermita, on el cartell que hi ha clavat al seu cor anuncia la construcció d'una macrourbanització.

Nit de velles reivindicacions

A continuació, el president d'aquesta Associació, José Luis Pascual Pla, va reprendre de forma quasi involuntària les paraules del Borrás Jarque, i va aprofitar l'assistència de representants dels tres grups polítics amb veu i vot a la corporació municipal, per posar de manifest la tristor que produeix que un poble com Vinaròs, capital d'una històrica comarca, no tingués un museu, quan van ser testimonis aquest estiu

en l'excursió que van fer uns pocs socis, entre d'altres, a la Cuba, de veure com un petit poble de muntanya de no més de dos-cents habitants, havia creat un museu, i per què no dir-ho, per a enveja dels vinarossencs. I no ja en el museu, sinó que, com a exemple, va dir, que hem de veure en quin estat tenim l'emblemàtica torreta dels Moros, de transcendencial rellevància en la seua època, i avui ja oblidada, i a la qual volen dedicar el nostre petit homenatge fent-la servir d'imatge per al nou creat premi d'investigació. També es va referir a la proposta que s'ha fet de crear un museu de la festa i la devoció per a exposar les respectives carrosses de les comparses i peanyes de les confraries, quan, i tornant a l'anteriorment dit, no disposem d'unes instal·lacions per a donar a conéixer la nostra cultura; o

l'intent de crear, amb diners públics, una "altra nit de la cultura vinarossenca", quan el que cal és consolidar l'actual, la que ens reuneix a tots baix un mateix esperit, fer un Vinaròs gran culturalment; o voler implantar grans projectes urbanístics que no tenen res a veure amb la nostra cultura mediterrània tradicional. Així mateix, va reiterar l'ús que alguns fan dels diners públics en actes publicitaris i efímers que no ens porten cap benefici, poden fer-los servir en altres tantes necessitats, culturals o no, que té la nostra ciutat.

Discursos que van fer canviar el caire del contingut del que tenia preparat en Jordi Romeu Llorach, alcalde de la ciutat, qui va reconéixer que el problema de Vinaròs amb la cultura era una qüestió heretada, que l'havíem creat entre tots, que no era d'ara, perquè mai no

Agustín Delgado entrega el trofeu a Jesús Riosalido

hi ha hagut una veritable preocupació per unes arrels que a la fi es poden tornar massa fràgils, encara que en cap moment se sentia responsable de la situació de precarietat que vivia la serra de l'ermita de Vinaròs –en al·lusió a les paraules del senyor Oliver–, que qui va aprovar el PGOU va ser l'anterior govern del Partit Popular, i que ni el senyor Oliver ni ningú –referint-se entre altres a aquesta Associació– va alçar la veu per a posar fre el que ara sembla una trista realitat, la destrucció de l'entorn més emblemàtic dels vinarossencs. Tampoc, i en paraules del mateix alcalde, no va prometre cap actuació cultural, com li va demanar el president de l'Associació Cultural Amics de Vinaròs, José Luis Pascual Pla, com a compromís de l'actual equip de govern, ni tan sols per a la nova joia de Vinaròs, el molí de

Noguera, en un estat lamentable que necessita una urgent intervenció, com van assenyalar els qui van precedir el senyor Romeu en el parlament.

Reconeixement

I enmig de l'acte, entre aplaudiment i aplaudiment, o entre polèmica i polèmica, es va fer entrega de la Medalla de l'Associació a en Juan Enrique Blasco Sanchís, director gerent de l'empresa Unión de Mutuas, patrocinadora del premi de narrativa Ayguals de Izco i de tants altres actes i esdeveniments que aquesta Associació porta endavant, i que sense el suport econòmic d'Unión de Mutuas es faria difícil realitzar. El senyor Blasco, absent per motius laborals, estretament lligat a Vinaròs, té un compromís personal amb Vinaròs, unit a la nostra terra per unes arrels

consolidades, com les d'una olivera centenària, amb la figura del seu avi, el volgut mestre Sanchís i Vilaplana. En el seu lloc, el membre de la junta Agustín Delgado Agramunt, va ser l'encarregat per a representar-lo, qui va dedicar unes paraules dagraïment per aquest reconeixement, i qui, així mateix, en nom de l'Associació i de la cultura en general, va transmetre al senyor Blasco la importància de la seua col·laboració.

I com que tot no ha de ser un estirat-i-arronça, ple de satisfacció, i per què no manifestar-ho, amb orgull propi, el president Pascual va anunciar que l'any vinent es procedirà a la restauració de la primera bandera de la Societat Musical La Alianza, que data de l'any 1907, recuperada de forma casual de patir un destí com el de molts elements artístics del nostre entorn.

Mirades poétiques

Encarna Fontanet

HOMENATGE

Lluna plena, la mar sense temps,
I nosaltre, amics, dins del cercle,
Nostàlgic cercle ben arrelat
En un ara i un sempre candent.
Clar silenci ens acull tots plegats,
Els qui som i els que un dia van ser
I ens deixaren molt viu
el record en obrir-nos camins
tan tancats.
Hem fet nostra la lluita, la fe,
Aprendent de l'exemple que ens
guia,
President, presidents i companys
Per vosaltres jo brindo. Brindem.

Plats vinarossencs

Amparo Ferreres

SÈMOLA DE PANÍS AMB COLIFLOR

- tomata
- un parell d'alls
- coliflor
- aigua
- sèmola

Elaboració

Primer, sofregiu una tomata madura i un parell d'alls. Paral·lelament, bulliu la coliflor durant uns 20 minuts. Passat aquest temps, afegiu al sofregit una mica del caldo de la coliflor i ho deixeu bullir uns minuts més.

Tot seguit i un cop estiga tebi, aboqueu-hi la resta del caldo (que ha de ser en doble proporció que la sèmola). A continuació, incorporeu-hi la coliflor i tireu-hi a poc a poc un grapat per persona de sèmola i deixeu que comence a bullir a mig foc (sense tapar-ho). Remeneu-ho de tant en tant durant mitja hora per evitar la formació de grumolls.

TORDS AMB CEBA

- tords
- ceba

Elaboració

Primer, en una cassola sofregiu els tords a mig foc. Quan estiguin enrossits, trinxeu una ceba i l'afegiu per damunt dels tords. Tot seguit, disminuïu el foc i ho aneu remenant fins que la ceba estiga ben cuita.

CAIXA VINARÒS ELS DESITJA BONES FESTES

Unión de Mutuas con la cultura de Vinaròs

Unión de Mutuas, fiel al cumplimiento de los compromisos adquiridos por la aplicación de su Código Ético, presta una especial atención a las necesidades de la sociedad que le rodea y en la que se integra.

Por esta razón está decididamente al lado de la sociedad de Vinaròs en la defensa de sus señas de identidad culturales, apoyando las iniciativas de su sociedad en orden a la promoción de sus valores culturales y sociales. Amics de Vinaròs fomenta lo mejor de la cultura de Vinaròs y por eso Unión de Mutuas presta también su apoyo también a esta nueva publicación "Fonoll", que quiere ser el vehículo para la difusión de las cuestiones relacionadas con la historia, la literatura, el arte y la etnología de Vinaròs.

Nos felicitamos por esta nueva iniciativa cultural que ve la luz ahora con la esperanza de que su andadura sea larga y llena de éxitos al servicio de la sociedad de Vinaròs.

